

УДК 347.19

В.М. Зубар

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ЯК УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

На відміну від фізичних осіб, щодо правосуб'єктності юридичних осіб йдеться не про диференціацію дієздатності та правоздатності, а про розрізнення елементів змісту її правосуб'єктності. Відповідно до такого підходу у літературі пропонується розрізняти такі елементи правосуб'єктності юридичної особи: 1) правочиноздатність – здатність здійснювати правочини; 2) деліктоздатність – здатність нести відповідальність за правопорушення; 3) трансдієздатність – здатність бути представником або, у свою чергу, обирати собі представника і бути тим, кого представляють; 4) бізнесдієздатність – здатність займатися підприємницькою діяльністю юридичної особи [1, с. 71]. У літературі можна зустріти критичне ставлення стосовно диференціації змісту правосуб'єктності юридичної особи, яке мотивується тим, що розрізнення окремих елементів останньої здається невинуватим з практичної точки зору.

Наприклад, В.Д. Фролов, зазначає, що, по-перше, зайвим здається виокремлення здатності юридичної особи бути представником або бути тим, кого представляють, як окремого елементу змісту її правосуб'єктності. Оскільки в даному разі йдеться лише про добровільне представництво, яке встановлюється і реалізується за допомогою правочинів, то, на нашу думку, є достатні підстави включати трансдієздатність юридичної особи у зміст її правочиноздатності. По-друге, думається, більш точним є вести мову не про “бізнесдієздатність”, а про “бізнесздатність” юридичної особи. Така пропозиція ґрунтується на тому, що остання реалізується не як елемент змісту дієздатності (як це відбувається стосовно фізичної особи), а як елемент правосуб'єктності останньої. Оскільки “правосуб'єктність” є узагальнюючим поняттям стосовно правоздатності й дієздатності, то виправданим буде вживати саме термін “бізнесздатність”, позначаючи ним здатність юридичної особи здійснювати підприємницьку діяльність, не заборонену законом, і набувати в процесі цієї діяльності відповідні цивільні права й обов'язки [2, с. 79].

Класифікувати юридичні особи можна за різними підставами, але з усієї різноманітності класифікацій юридичних осіб, які пропонувалися у вітчизняній цивілістиці, у ЦК України використана лише одна — поділ юридичних осіб на осіб приватного права та осіб публічного права. ЦК України вперше закріпив такий поділ. При цьому критерієм такого поділу став порядок створення тих або інших юридичних осіб. Зокрема, ч. 2 ст. 81 ЦК України встановлює, що юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичні особи приватного права і юридичні особи публічного права. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування.

Поділ юридичних осіб на юридичних осіб публічного та приватного права, на думку деяких вчених, пов'язаний з поділом права на дві галузі (приватну та публічну), що в західних країнах розглядається як основоположне, зумовлене природою суспільних відносин, що регулюються. Публічне право регулює відносини між органами влади і між ними і приватними особами і спрямоване на захист інтересів усього суспільства. Приватне право регулює відносини між приватними особами (фізичними і юридичними) і забезпечує їхні приватні інтереси [3, с. 23]. Публічне право, на думку О.І. Харитонові, — це така правова сфера, в основі якої лежать державні інтереси, тобто сама побудова та діяльність держави як публічної влади, регламентація діяльності державного апарату, посадових осіб, державної служби, кримінальне переслідування правопорушників, кримінальна та адміністративна відповідальність тощо — інститути, що побудовані у вертикальній площині, на засадах влади і підпорядкування, на принципах субординації [4, с. 19-92].

Суспільним відносинам, які опосередковують зв'язки між незалежними одна від однієї приватними особами, відповідає мета рівності саме тому, що сама діяльність кожної з цих осіб є свободою, що ґрунтується на власному інтересі [5].

З приводу обрання в ЦК України критерію для класифікації необхідно зробити таке зауваження. Очевидно, ним, перш за все, слід вважати все-таки не порядок, а мету створення, а також сферу, в якій може діяти та або інша особа. Так, В.Ф. Чигир до відмінних ознак юридичних осіб публічного права відносить природу акта, необхідного для виникнення юридичної особи (закон, адміністративно-правовий акт), і публічний характер цілей, для яких юридична особа створюється, наявність у неї владних повноважень. Юридичні особи приватного права створюються на підставі приватноправового акта для досягнення приватних цілей [6, с. 87]. Такої самої думки дотримується Н.С. Кузнецова, яка зазначає, що юридичні особи публічного права — це ті юридичні особи, які створюються безпосередньо законом або адміністративним актом як носії публічних завдань, їх організація регулюється приписами законів публічних інтересів і вони загалом виконують відповідні публічні функції. Вони створюються розпорядчим способом державними органами та органами місцевого самоврядування або організаціями, які віднесені до публічних за іншими підставами, визначеними в законі чи іншому нормативно-правовому акті, і порядок їх створення, організаційно-правові форми, правове становище не є предметом цивільно-правового регулювання, а, отже, визначається публічними законами [7]. До юридичних осіб публічного права І.Ю. Красько відносить власне державу, яка виступає в майнових відносинах у вигляді особливого суб'єкта права — казни, державної установи та організації, що виконують функції державного управління і здійснюють господарську діяльність як суб'єкти цивільного права [8].

В.І. Борисова визначає публічних юридичних осіб через мету їх діяльності — як публічно-правові утворення (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, державні установи тощо), що мають

за мету державні інтереси, тобто визнані державою і забезпечені правом інтереси соціальної спільноти, задоволення яких служить неодмінною умовою і гарантією її існування і розвитку [9, с. 7-8].

Відповідно до ст. 82 ЦК, на юридичних осіб публічного права в цивільних відносинах поширюються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено законом. Таким чином, незважаючи на специфічні особливості при створенні та діяльності юридичних осіб публічного права, ці особи можуть бути учасниками цивільних правовідносин, створювати для себе певні права та обов'язки.

Правосуб'єктність юридичної особи публічного права може бути реалізована нею через свої органи, які мають діяти в її інтересах відповідно до закону, інших правових актів та установчих документів.

Склад і перелік органів юридичної особи, повноваження та компетенція кожного з цих органів, порядок їх утворення визначаються для різних видів юридичних осіб і регулюються відповідним законодавством та установчими документами.

Органи юридичної особи формують і виражають її волю, тому саме через ці органи, за їх допомогою, їхніми діями юридична особа здобуває цивільні права і приймає цивільні обов'язки.

Разом з тим, оскільки кожний орган юридичної особи складається з фізичних осіб, котрі, як правило, є її працівниками, можна сказати, що юридична особа бере участь у цивільному обігу через своїх працівників, завдяки діям яких вона не тільки здійснює свої права і виконує обов'язки, але також набуває і припиняє їх. Дії цих працівників вважаються діями самої юридичної особи.

Як свого часу з цього приводу зазначав Б.Б. Черепакін: "Поняття органу юридичної особи, у тому числі державного виробничого підприємства, аж ніяк не є тотожним поняттю його адміністрації, котре охоплює всіх його посадових осіб, які керують підприємством у цілому і окремими його частинами. До складу адміністрації входять директор, головний інженер, заступники і помічники директора, начальники цехів, служб, виробництв, господарств тощо.

Наведений перелік свідчить, що йдеться про осіб, котрі здійснюють управлінські функції всередині підприємства та його підрозділів. Керівний орган юридичної особи поряд з актами внутрішнього управління підприємством вчиняє також зовнішні підприємства, установи, організації як юридичні особи, спрямовані на встановлення, зміну та припинення цивільних прав і обов'язків, а так само на їхнє здійснення та захист" [10, с. 468-469].

З'ясовуючи особливості реалізації правочиноздатності юридичною особою через її органи, слід взяти до уваги, що визначення поняття органу юридичної особи та його характеристика поки що (і достатньо традиційно для вітчизняної цивілістики) залишається дискусійним.

Говорячи про правочиноздатність юридичних осіб публічного права, необхідно звернути увагу на положення ч. 3 ст. 92 ЦК України. Відповідно до положень цієї норми, орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень.

У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

З прийняттям цієї норми фактично було вирішено на законодавчому рівні проблему дійсності правочинів, укладених від імені юридичної особи з перевищенням повноважень, передбачених установчими документами такої юридичної особи.

Крім цього, необхідно зазначити, що здійснення правочиноздатності юридичної особи публічного права можливе на загальних засадах за допомогою інституту представництва.

Література

1. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Санаіхметова. – К.: Істина, 2003.
2. Фролов В.Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект): Дис. ... канд. юрид. наук / Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004.
3. Попондопуло В.Ф. Частное и публичное право как отрасли права // Цивилистические записки: Межвуз. сб. науч. тр. – М.: СТАТУТ; Екатеринбург: Ин-т частного права, 2002. – Вып. 2.
4. Харитонova О.І. Методологічні питання розмежування приватного та публічного права // Методологія приватного права: Зб. наук. пр. / Редкол.: О.Д. Крупчан та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
5. Попондопуло В.Ф. Частное и публичное право как отрасли права // Цивилистические записки: Межвуз. сб. науч. тр. – М.: СТАТУТ; Екатеринбург: Ин-т частного права, 2002. – Вып. 2. – С. 26-29.
6. Чигир В.Ф. Физические и юридические лица как субъекты гражданского права. – Минск: Амалфея, 2000.
7. Кузнецова Н. Концептуальні засади інституту юридичної особи в новому цивільному законодавстві України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали регіональної наук.-практ. конф. – Л., 2002. – С. 215-216.
8. Красько И. Некоторые проблемы теории юридических лиц и их прикладное значение // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1998. – № 10. – С. 3.
9. Борісова В.І. До проблем участі публічних юридичних осіб в цивільних правовідносинах // Трансформація відносин в Україні: організаційно-правові та економічні проблеми: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – О.: Астропринт.
10. Черепяхин Б.Б. Органы и представители юридического лица // Черепяхин Б.Б. Труды по гражданскому праву. – М.: Статут, 2001.

УДК 347.426.6(477)

Т.С. Ківалова

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Забезпечення за допомогою правових засобів відшкодування шкоди, завданої учасникам цивільних відносин, є однією з найважливіших функцій цивільного законодавства [1].